

הרב אמנון פרנקל

הלכות תפילה לבית הספר

ישנן הלכות תפילה רבות ושכיחות שאינן ידועות לכל, ומשום כך עלולים להשתרש בבתי הספר הרגלי תפילה לא נכונים. מאמר זה נכתב לאור הניסיון בשטח, מתוך עיון בספרים והתייעצות עם תלמידי חכמים. הדברים נכתבו בקיצור על מנת שיהיו נוחים לעיון וליישום. הושם דגש על ההלכות העיקריות הבאות לידי ביטוי בתפילה במסגרת ביה"ס. השתדלתי להתייחס למנהגים השונים המקובלים בישראל.

הכנה לתפילה

"הכון לקראת אלוהים ישראל" – ולכן יקפידו התלמידים להתפלל בגוף נקי, כלומר, שאינם צריכים להתפנות (שו"ע צ"ב, א'), יקפידו על לבוש מכובד (שו"ע צ"א, ה), וכמו כן יטלו ידיהם¹ (בלא ברכה) עד פרק היד, ולפחות עד סוף קשרי האצבעות (מ"ב ד', ל"ח). כאן המקום להזכיר, שהמורה יקפיד בזמן התפילה והלימוד שישמרו התלמידים על נקיות ידיהם – לא יגעו ברגליהם ובנעליהם, לא יחכו ידיהם בעור הקרקפת, וכן לא יגעו בלכלוך האף והאוזן (שו"ע, ד', י"ח, כ"א, וכן צ"ב, ז'). הנסיון מורה שדבר זה בעייתי מאוד אצל תלמידים רבים.

מי שטעה ולא שמר על ניקיון ידיו ילך ויטול ידיו, ואם הוא באמצע תפילת עמידה יקנח ידיו בממחטה וכדו'. ובכיתה – אם לדעת המורה ההליכה לברז המים מפריעה לרציפות התפילה של התלמידים, ייתכן שניתן תמיד להסתפק בניקוי הידיים בדבר מה.

מקום הראוי לתפילה

כל דבר שבקדושה צריך להיאמר במקום ראוי, דהיינו שצריך להתרחק מרית רע של צואה, ביוב וכדו' (שו"ע צ', כ"ו ומ"ב פ"ב). אין לומר דברים שבקדושה כנגד אשה הלבושה שלא בצניעות לפי ההלכה (שו"ע ע"ה, א' ומ"ב א'). לכן חובה כפולה על המורה המתפללת עם הבנים, להקפיד ביותר שאת על צניעות הלבוש.

1. לצערנו, לא כולם מקפידים בכך ולכן ארחיב מעט. לשון השו"ע צ"ב, ד': "צריך לרחוץ ידיו במים אם יש לו, ואם אין לו, צריך לחזור אחריהם עד פרסה" וכו'. ולדעת הרמב"ם אם צריך ליטול ידיו ולא נטל, וגם לא ניקה אותן בדבר מה, אפילו בדיעבד אין תפילתו תפילה. ואף שהמ"ב ס"ק י"ג מקל בדיעבד, מכל מקום ברור שלכתחילה כך צריך לנהוג, ובוודאי בתלמידים צעירים שפעמים רבות נוגעים ברגליהם וכדו', ואין ידיהם נקיות כראוי לתפילה.

הבנת התפילה

ראוי מאוד שהתלמידים יבינו היטב את פירוש מילות התפילה, ולפחות ידעו את פירוש ברכת אבות ומודים שבתפילת שמונה עשרה (מ"ב, ק"א, ב') וכן את פירוש הפסוק הראשון של קריאת שמע (מ"ב ס – ז', י"א). יש צורך להקדיש זמן מיוחד ל"ביאורי תפילה".

אכילה לפני התפילה

ילדים שטרם הגיעו לגיל חיוב מצוות – אפשר לתת להם לאכול קודם תפילת שחרית. וב"משנה ברורה" כתב שניתן לאפשר זאת גם לילדים שהגיעו לגיל חינוך².

תפילות וברכות השחר

בבתי ספר רבים נוהגים לפתוח את התפילה באמירת "מודה אני". אולם ראוי ללמד את התלמידים שינהגו לומר זאת מיד כשקמים, להודות לה' על קיום אמונתו להחזיר הנשמות לאחר השינה³. יש להסב את תשומת לב התלמידים לפיסוק הנכון: **"מודה אני לפניך, מלך חי וקיים, שהחזרתי בי נשמותי בחמלה, רבה אמונתך" (ולא: בחמלה רבה, אמונתך).**

יש הנוהגים לברך על נטילת ידיים מיד לאחר הנטילה ועשיית צרכיו, אך רבים נוהגים לברך מאוחר יותר על סדר ברכות השחר (מ"ב ד', ד' ובה"ל "ואפילו" ועי' גם שו"ע ו', ב'). זנראה שכך ראוי לנהוג בבית הספר משום שקשה לסמוך על התלמידים שיברכו בביתם כראוי. ועל כל פנים, מי שנוהג לברך בביתו, יזהר שלא לברך פעמיים.

לאחר עשיית צרכיו בבוקר יברך "אשר יצר" (רמ"א ד', א' ומ"ב ג'), ויסמך לכך את ברכת "אלוקי, נשמה שנתת בי טהורה היא" (מ"ב ו', י"ב). ואם התלמידים אינם נוהגים כך, לצערנו, יאמרו ברכות אלו על סדר ברכות השחר⁴, ומיד לאחריו יברכו ברכות התורה (שו"ע ורמ"א מ"ו, ט'). ובלא שום הפסק יאמרו הפסוקים הנהוגים כדי להסמך לימוד לברכה (שו"ע מ"ז, ט').

בני ספרד נוהגים לומר ברכות התורה לאחר ברכות השחר. יש לשים לב לחילוקי המנהגים בנוסח הברכה. בני אשכנז מברכים: **"לעסוק בדברי תורה"**, ובני ספרד מברכים: **"על דברי תורה"**.

2. מ"ב, ק"ו, ה. לעניין תלמידים שהגיעו למצוות – לכתחילה ודאי שיתפללו לפני אכילתם, ואם הדבר אינו אפשרי, עיין במש"כ בספר "תפילה כהלכתה" פרק ו', סעיף ט"ז.

3. מ"ב, א, ח' ומכיוון שאין בהודאה זו הזכרת שם ה' ניתן לומר זאת כשקמים בבוקר אף לפני נטילת ידיים, וכמו כן ניתן לומר זאת שנית בתחילת התפילה בכיתה.

4. בספר "תפילה כהלכתה" פרק ט', הערה נ' כתב שבני אשכנז רשאים לברך "אשר יצר" כל עוד אינם מרגישים צורך להתפנות שנית. ובני ספרד – יש שכתב שיכולים לברך "אשר יצר" רק אם הם תוך מחצית השעה מאז שהתפנו, וי"א – 72 דקות.

מי שלא ברך על הטלית קטן קודם הלבשה, ימשמש עתה בציציות – יפריד חוטי הציציות זה מזה, ויברך⁵. האשכנזים מברכים **"על מצות ציצית"**, ובני ספרד מברכים **"להתעטף בציצית"**.

כל אחד מהמתפללים יברך לעצמו את ברכות השחר ולא יסתפק בשמיעת הברכה מהחזן (ע"פ מ"ב, ו', י"ד). תלמידות מברכות "שעשני כרצוני" (שו"ע מ"ו, ד'), ובנות ספרד מברכות ברכה זאת בלא שם ומלכות (עי' כה"ח מ"ו, מ"א, בא"ח וישוב י"ח ו"ד, ד', ד'). "אין לענות אמן אחר "המעביר שינה מעיני", עד שיחתום "הגומל חסדים טובים לעמו ישראל", שהכל ברכה אחת היא" (לשון השו"ע מ"ו, א').

פסוקי דזמרה

נחלקו הפוסקים אם בנות ספרד יכולות לברך בשם ומלכות את ברכות "ברוך שאמר" ו"ישתבח" (עי' במקורות שהובאו בספר "תפילה כהלכתה", פרק י', הערות ה'–ו').

יש להקפיד מאוד להרגיל את התלמידים שלא להפסיק בדיבור מתחילת "ברוך שאמר" עד לאחר תפילת שמונה עשרה⁶.

ברכת "ברוך שאמר" נאמרת בעמידה. כל תלמיד אוחז בשתי הציציות שלפניו, ובסיום הברכה מנשק אותן⁷. זו גם הזדמנות למורה לבחון שכל תלמידיו אכן הביאו ציצית. יש שכתבו שגם באמירת "מזמור לתודה" צריך לעמוד, מפני שהוא במקום קרבן תודה, (יקיצור שולחן ערוך" י"ד, ד') ויש שנהגו לשבת (כה"ח מ"ח, א', ד"ה "ברוך שאמר").

באמירת "אשרי יושבי ביתך" צריך לכוון במיוחד בפסוק "פותח את ידך", שהוא שבחו של ה' המשגיח על בריותיו ומפרנסן (שו"ע נ"א, ז'). וראוי לעורר את התלמידים לכך. ומי שלא כיוון באמירת פסוק זה צריך לחזור ולומר מ"פותח את ידך" עד סוף המזמור⁸.

נוהגים לעמוד בעת אמירת "ויברך דוד"⁹, ויש הנוהגים לתת צדקה בעת שמגיעים לפסוק "והעושר והכבוד מלפניך"¹⁰.

5. שו"ע ח"י, ובסעיף ט' הוסיף: "קודם שיברך יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים, כדי שלא יברך לבטלה", וראוי שהמורה יתן ליבו לכך.

6. שו"ע נ"א, ד'. ובמ"ב שם כתב: "וכשיש נפילת אפיים, לא ידבר עד לאחר נפילת אפיים".

7. רמ"א נ"א, ז', מ"ב נ"א, א'. כמו כן כתב שם במ"ב: "ישב זה תקנוהו אנשי כנסת הגדולה על ידי פתקא דנפלה מן שמיא" (=שנפלה מן השמים). עוד יש לשים לב לחילוקי המנהגים בין נוסח אשכנז לבין נוסח ספרד, אם ברכת "ברוך שאמר" נאמרת לפני "הודו" או לאחריו.

8. במ"ב ט"ז כתב שצריך לומר מ"פותח את ידך" עד סוף המזמור. וכן הביא בספר "תפילה כהלכתה" פרק י', סעיף ט"ז, בתוספת כמה הלכות. אולם מ"לקוט יוסף" ח"א הלכות פסוקי דזמרה, כ"ד, משמע שאפשר להסתפק בחזרה על הפסוק בלבד.

9. רמ"א נ"א, ז', ובמ"ב י"ט כתב שעומדים עד לאמירת "אתה הוא ה' האלוקים". וכן בכה"ח נ"א מ"ג, וכן מנהג הספרדים.

10. כך הביא בספר "תפילה כהלכתה", פרק י', סעיף י"ח, בשם הארי"י ז"ל. והמורה צריך לשים לבו אם זהו אכן הזמן המתאים לתלמידיו או שראוי לעשות זאת בזמן אחר. (וכגון לפני תחילת התפילה,

רבים מהאשכנזים נוהגים לעמוד גם בפסוקי שירת הים¹¹, ומנהג בני ספרד לעמוד רק עד "אתה הוא ה' האלוקים" שב"ויברך דוד". בעת אמירת ברכת ישתבח נוהגים בני אשכנז לעמוד (מ"ב, נ"ג, א'. ומאידך – כה"ח נ"א, מ"ב).

קריאת שמע וברכותיה

הפסוקים: "קדוש קדוש" וגו' ו"ברוך כבוד ה'" וגו' נקראים: "קדושת יוצר", וטוב לומר אותם בישיבה (שו"ע נ"ט, ג' ומ"ב וכה"ח שם). המתפללים ביחידות טוב יעשו אם יאמרו זאת בניגון בטעמי המקרא (מ"ב נ"ט, י"א).

בנות פטורות מקריאת שמע מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא (שו"ע ורמ"א ע', א' ומ"ב שם), ובכל זאת ראוי שתקבלנה על עצמן עול מלכות שמים בקריאת שמע, ולפחות בקריאת פסוק ראשון. בנות אשכנז ודאי שיכולות לברך ברכת קריאת שמע, ובנות ספרד – יש שכתב שלא תברכנה בשם ומלכות את ברכות קריאת שמע וכן ברכות "ברוך שאמר" ו"ישתבח"¹², ויש חולקים הסוברים שגם בנות ספרד מברכות זאת.

יש להקפיד לבטא היטב את המילים בשפתיו ואם לא עשה כן אלא הרהר בלבו בלבד לא יצא ידי חובתו¹³! ולכתחילה צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא מפיו, ולקרוא בדקדוק גדול, בלא להבליע אותיות וכדו'. לא ירמוז בעיניו ב"קריאת שמע", אך לצורך מצוה מותר לרמוז בפרשה שנייה (קשו"ע, י"ז, ו'. שו"ע ס"ג, ו'). קודם שקורא קריאת שמע יכוין לקיים בכך את מצות ה'¹⁴.

עיקר הכוונה היא בפסוק הראשון (שו"ע ס"ג, ד). ולכן, אם קרא ולא כיוון לפירוש המילים, לא יצא ידי חובתו ועליו לחזור ולקרוא¹⁵. וכן הדין לענין "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (מ"ב ס"ג, י"ב).

וכן כתב ב"כף החיים", נ"א, מ"ד. כאן המקום לשבח את המנהג היפה לחנך את התלמידים לנתינת צדקה, כשהדגש יהיה על נתינה קבועה ומסודרת, ולא על כמות הנתינה. והחכם עיניו בראשו, ויקפיד לשמור את הכסף כך שלא יתן מכשול לפני "עיוור", ולא יכשיל מישוהו מתלמידיו בגניבה, ח"ו.

11. כך כתב "קיצור שולחן ערוך" י"ד, ד'. לענין בני ספרד – עיין ב"כף החיים" נ"א, מ"ג.
12. כן פסק בילקו"י, ח"א, הלכות ק"ש וברכותיה, ו'. וע"ע בספר "תפילה כהלכתה" פרק י"א, הערה (מ"ט).

13. שו"ע ס"ב, ג' ומ"ב ו'. שו"ע ס"א, כ"ג. ובסעיף כ"ד נכתב שראוי לקרוא קריאת שמע בניגון טעמי המקרא אם הדבר אינו מפריע לכוונה. ומעיד אני, מתוך הניסיון, שפעמים רבות ניגון הטעמים מסייע לכוונה ולחיוב התפילה על התלמידים.

עי' בשו"ע ס"א י"ג-כ"ג לענין דקדוקים שונים בקריאת שמע. ישנם סידורים בהם הודגשו המילים אשר בהן יש צורך בהקפדה מיוחדת על ההגייה הנכונה, וראוי מאוד ללמוד עם התלמידים דקדוקים אלו, כדי להרגילם מקטנות להתפלל כראוי.

14. שו"ע ס', ד' ומ"ב ז'. ואם לא כיוון לצאת ידי חובתו בעשיית המצוה, לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור. – מ"ב ח'. אלא שהקורא ק"ש בסדר תפילתו, אף על פי שלא כיוון לכך יוצא ידי חובתו, משום שברור ממעשיו שכוונתו לשם המצוה – מ"ב י' בשם ה"חיי אדם".

15. אך יקפיד לחזור ולקרוא זאת בלחש כדי שלא יהיה נראה כמקבל עליו שתי רשויות ח"ו – מ"ב ס"ג, י"ד.

הפירוש הפשוט של הפסוק הראשון (ערוה"ש ס"א, ד') הוא: שמע ישראל, כי ה', שהוא אלוֹקֵינוּ, הוא ה' אחד – יחיד ומיוחד בשמים ובארץ, ואין אלוֹקִים זולתו. על מנת להגביר את הכוונה בקריאת הפסוק הראשון נוהגים לקרותו בקול רם ומכסים ביד ימין את העיניים (שו"ע ס"א – ד"ה').

לפני אמירת "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" שוהים מעט, וכן לפני "ואהבת", לפני "והיה אם שמוע" ולפני "ויאמר" (שו"ע ס"א – י"ג, י"ד).

בקריאת שמע של שחרית, מצוה להחזיק את הציציות ביד שמאל כנגד הלב¹⁶. וכשמגיע ל"ויאמר" שהיא פרשת ציצית, אוֹחֵז גַם בַּיָּמִינוּ (מ"ב, כ"ד, ד'). וכשמגיע ל"וראיתם אותי" ממשמש בהן (שו"ע, ס"א, כ"ה), ויש נוהגים משום חיבוב מצוה, ליתן אותן על העיניים ולנשקן¹⁷.

יש נוהגים שבכל פעם שאומר את המילה "ציצית" נושק לציציות. יש לאחוז את הציציות עד לאמירת "ונחמדים לעד" ואז נושקן ומניחן מידיו¹⁸. והספרדים מנשקין את הציציות באמירת "וראיתם אותי", וכן באמירת "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם".

בקריאת שמע ישנן רמ"ה מילים, וכדי להשלימן לרמ"ח מילים, כנגד רמ"ח איברים שבגוף, חוזר שנית שליח הציבור בקול רם על המילים "ה' אלוֹקֵיכֶם אמת", והציבור שומע זאת ויוצא ידי חובתו, ואם מתפלל ביחידות – האשכנזים נוהגים לומר "קל מלך נאמן" לפני הפסוק הראשון של ק"ש, ובני ספרד נוהגים לומר פעמיים את המילים: "ה' אלוֹקֵיכֶם אמת" (שו"ע ורמ"א ס"א, ג'). ילקו"י הלכות ק"ש וברכותיה כ"ד).

תפילת שמונה עשרה

נחלקו הפוסקים אם הציבור יענה אמן כששומע את הש"צ מברך "גאל ישראל", או שלא יענה אמן כדי שלא להפסיק בין גאולה (גאל ישראל) לתפילה (תפילת עמידה). לכן עדיף לסיים את ברכת "גאל ישראל" ביחד עם הש"צ, או להתחיל "ה' שפתי תפתח" מעט לפני הש"צ, ואז ודאי שאינו עונה אמן¹⁹.

בשחרית נעמדים לשמונה עשרה כשאומר הש"צ: "תהילות" וכו'. לפני שמונה עשרה נוהגים לפסוע לאחור שלוש פסיעות, לחזור לפניו שלוש פסיעות ולהתחיל את התפילה באמירת: "ה' שפתי תפתח"²⁰ וכו'. במנחה ומוסף יש מקדימים פסוק נוסף:

16. שו"ע כ"ד, ב'. ובמ"ב ד' הביא בשם האר"י להחזיק הציציות בין קמיצה לזרת.
17. שו"ע כ"ד, ד'. ובמ"ב ז' כתב בשם הקדמונים ש"כל המעביר ציצית על עינו כשקורא פרשת ציצית, יהא מובטח שלא יבוא לידי סימוי עיניים".
18. קשו"ע י"ז, ז'; מ"ב כ"ד, ד'. ביחס למנהג הספרדים יענין כה"ח כ"ד, ח וכן בסידורים הספרדיים.
19. שו"ע, ס"ו, ז' ומ"ב ל"ה, ויש הנוהגים שהש"צ מסיים בלחש את ברכת "גאל ישראל". ועי' ב"תפילה כהלכתה", פרק י"א, הערה קס"ו.
20. מ"ב, צ"ה, ג'. ובקשו"ע י"ח, ב' כתב: "כשמגיע לתהילות וכו', יעמוד ויכין את עצמו לתפילת שמונה עשרה וילך ג' פסיעות לאחוריו, ויאמר תהילות וכו' עד גאל ישראל. ואז יחזור לפניו ג' פסיעות, דרך קירוב והגשה למלך".

"כי שם ה' אקרא" וכו'. המתפלל צריך לקבוע מקום לתפילתו ולא לשנותו שלא לצורך (שו"ע צ"י י"ט).

תפילת שמונה עשרה צריך להתפלל בעמידה, בלא להישען כלל (שו"ע צ"ד, ח). יצמיד רגליו זו לזו (שו"ע צ"ח, א), ויכוון עצמו כלפי מקום המקדש (שו"ע צ"ד – א"ב). בברכת אבות יש צורך בהקפדה מיוחדת על הבנת המילים וריכוז המחשבה (שו"ע ק"א, א').

בתחילת ברכה זו ובסופה כורעים ומשתחוים (שו"ע ק"ג, א'), דהיינו²¹, כשאומר "ברוך" מכופף הברכיים, כשאומר "אתה" – שוחה ומתכופף עד שיבלטו קשרי החוליות שבשדרה, וגם הראש יהיה כפוף, ואז²² זוקף בחזרה את ראשו וגופו ואומר את השם.

כשאומרים "סלח לנו" וכו' נוהגים להכות באגרוף על הלב במילים "חטאנו" וכן "פשענו"²³. כשאומר "מודים אנחנו לך" משתחוה בכפיפת הראש והגוף, ובאמירת "ה'" מזדקף. וכן כורע ומשתחוה בסוף ברכה זו באמירת: "ברוך אתה ה' הטוב שמך" וכו'²⁴.

סיום תפילת שמונה עשרה

בסיום תפילת שמונה עשרה קודם המילים "עושה שלום במרומיו", פוסע לאחור שלוש פסיעות, תוך כדי כריעת גופו. בעודו כורע מפנה פניו לשמאלו ואומר: "עושה שלום במרומיו", מפנה פניו לימינו ואומר: הוא יעשה שלום עלינו, ומשתחוה לפניו באומר "ועל כל ישראל ואמרו אמן" (שו"ע קכ"ג, א).

כיצד בדיוק יפסע לאחור – עיין בהערה²⁵.

לאחר שפסע לאחור לא יחזור מיד למקומו, אלא – בתפילת ערבית, יחכה עד שהשי"צ יאמר קדיש, ובשחרית ובמנחה יחכה לכתחילה עד שהשי"צ יאמר קדושה, ולכל הפחות עד שיתחיל השי"צ את חזרת התפילה (שו"ע קכ"ג, ב). והמתפלל ביחידות ימתין לפחות כדי הילוך די אמות קודם שיחזור למקומו²⁶. לאחר שסיים תפילתו לא

21. שו"ע ק"ג, סעיפים ד"ז, ועיין היטב גם בכה"ח ק"ג, כ"א.
22. לשון השו"ע: "וכשזוקף-זוקף בשם" ובמ"ב מסביר: "דכתיב: ה' זוקף כפופים". ובקש"ע י"ח, י"א כתב: "וקודם שאומר את ה' זוקף".
23. עי' "תפילה כהלכתה", פרק י"ב, הערה פ"ב.
24. שו"ע קכ"א, א'. וראה ב"תפילה כהלכתה" פרק י"ב, הערה קל"א, שהמ"ב לא הזכיר כריעת הברכיים ב"מודים", אלא רק השתחויה, ואילו ב"ספר חרדים" הזכיר גם כריעת הברכיים.
25. בקש"ע י"ח, י"ב כתב: "הפסיעות יהיו בינוניות, ולכל הפחות כדי שיתן עקב בצד אגודל, ולא יפסע פסיעות גסות, ולא יפסע יותר מג' פסיעות. פוסע תחילה ברגל שמאל, ואחר כך ברגל ימין, ושוב פוסע ברגל שמאל". ובמ"ב קכ"ג, י"ג כתב: "תחילה יפסיע ברגל שמאל פסיעה קטנה, ואח"כ יפסיע בשל ימין פסיעה גדולה, ואח"כ יפסע בשמאל באופן שיהיו רגליו שווים".
26. רמ"א קכ"ג, ב', ושיעור זה הוא כ-4-3 שניות. וכתבנו "לפחות" משום שהמ"ב י"א הביא דעת הב"ח שאף ביחידות ימתין כשיעור זמן שמגיע השי"צ בבית הכנסת לקדושה, או לפחות לתחילת חזרת השי"צ.

יפנה פניו לאחור כלפי הציבור ולא ידבר, שלא יפריע לכוונתם בתפילה²⁷. המסיים תפילת שמו"ע ויש מתפלל מאחוריו, לא יפסע לאחור אם על ידי כך יכנס לתוך ד' אמותיו של חברו אלא ימתין עד שהוא יסיים ואז יפסע (שו"ע ק"ב, ב'). יש להתפלל בלחש, באופן שרק הוא ישמע את אשר הוא מוציא מפיו. ובדיעבד, אם הוציא בשפתיו את המילים, יצא ידי חובה אף שלא השמיע לאזניו (שו"ע ק"א, ב' ומ"ב ה').

בספר "תפילה כהלכתה" הביא את ההלכה הבאה: "אב או אם העומדים בשמו"ע, ורואים את בנם שאינו מתפלל כראוי, אם הדבר מטריד את כוונתם – רשאים לרמוז לו להתפלל²⁸."

אסור לעבור תוך ד' אמות בפניו של המתפלל שמונה עשרה או הקורא שמע ישראל (שו"ע ק"ב, ד'). אסור לשבת תוך ד' אמות של המתפלל שמונה עשרה בין מלפניו ובין מצידיו, ולבני אשכנז אסור גם מאחוריו בתוך ד' אמות²⁹.

אמירת הלל

נוסח הברכה על ההלל – לבני אשכנז: "לקרוא את ההלל", לבני ספרד: "לגמור את ההלל". בראש חודש, ובשאר ימים שקוראים הלל בדילוג – בני אשכנז נוהגים לברך על קריאתו בשם ומלכות, ובני ספרד אין נוהגים לברך – לא ברכה ראשונה, ולא הברכה שלאחר ההלל ("יהללוד"), וכששומעים את ברכת ההלל מחבריהם האשכנזים יענו אמן בליבם (כן פסק ביחוד ד', ל"א). ראוי להזכיר לתלמידים להקפיד שכל אחד ינהג כמנהג אבותיו.

27. איסור זה קיים לפחות עד שמסיים שליח הציבור תפילת לחש, וראוי להחמיר בכך עד שיסיימו רוב הציבור את תפילתם. מ"ב קכ"ג, י"ב, ובה"ל ד"ה "אסור".

28. כן כתב שם בפרק י"ב סעיף פ"ח בשם קונטרס "חנוך לנער". וכתב שמסתבר שכן הדין גם כשהתינוק מפריע לאחרים והדבר מטריד את כוונת אביו. ונלע"ד שכן יהיה בדין גם במורה ביחס לתלמידיו, כשאין אפשרות אחרת.

29. שו"ע ק"ב, א' ע"ש פרטי דינים בכך, שיש המתירים במקרים מסויימים וכגון כשהיושב חלש, או שעוסק בענייני תפילה או לימוד וכו', ע"ש.

תכנית תפילה לבי"ס "נחשון" קדומים

הערות	6	5	4	3	2	1	השלב החלק בתפילה
מי שברך זאת כשקם ונטל ידיו בבוקר, לא יברך שנית. מי שברך כבר בבוקר "אשר יצר", לא יברך שנית.	x	x	x	x	x	x	ברכת נטילת ידיים אשר יצר, אלוקי נשמה
מיד אחרי ברכות התורה צריך ללמוד משהו, ונהגו לומר פסוקי ברכת כהנים וכו'. להקפיד להטעים כהלכה את המילים: "אשר בחר", ו"נתן לנו".	x	x	x	x	x	x	ברכות התורה +קטעי תורה ותושב"ע
להקפיד שילבשו ציצית כשרה.	x	x	x	x	x	x	ברכת ציצית (בנים)
	x	x	x	x	x	+	ברכות השחר
"ברוך שאמר" זו הפתיחה לפסוקי דזמרה, ו"ישתבח" זהו הסיום, ולכן ראוי להוסיף כיחידה אחת את: ברוך שאמר, אשרי וישתבח	x	x	x				ברוך שאמר
	x	x	x				אשרי
סדר החשיבות ההלכתי הוא: 1. הללו א"ל בקדשו 2. הללו את ה' מן השמים 3. שאר מזמורי "הללויה"	x	+					מזמורי "הללויה"
	x	x	x				ישתבח
זו ברכה ראשונה של ק"ש המסתיימת במילים "יוצר המאורות".	x	x	x	x	+		ברכת יוצר אור
זו ברכה שנייה של ק"ש.	x	x	x	x	x		אהבת עולם
	x	x	x	x	x	+	קריאת שמע

הערות	6	5	4	3	2	1	השלב החלק בתפילה
זו ברכת "גאולה" – הברכה שלאחרי ק"ש, המסתיימת במילים "גאל ישראל".	x	x	x	x	+		אמת ויציב
לתועלת חינוך תפילה, מותר להתפלל רק חלק מתפילת עמידה, ולהתחיל משלוש הברכות הראשונות, או אפילו מברכה ראשונה בלבד.	x	x	x	+			שמונה עשרה
אמנם מבחינת הלכתית אמירת "אשרי" ו"יבא לציון" חשובה יותר מאמירת "שיר של יום" ו"עלינו" (כן כתב ב"תפילה כהלכתה" י"ז, ב), אך לא רציתי לשנות מן המנהג המקובל בבתי הספר.	x	x	+				שיר של יום
יש לכרוע ולהשתחוות באמירת "כורעים ומשתחוים".	x	x	+				עלינו לשבח

הערות

טוב מעט בכוונה, מהרבה בלא כוונה.
לתועלת הרצינות והכוונה, ויתרנו בשלב זה על חלקים מסויימים, כמו – "ויברך דוד", "הודו", וכן החלקים הנאמרים לאחר תפילת עמידה – "תחנון", "אשרי", "למנצח", "יבא לציון" ופטום הקטורת. מובן שניתן להוסיף זאת לפי שיקול דעת המורה, ובלבד שלא יצא שכרו בהפסדו.
– תכנית התפילה מראה את ההדרגה העדיפה מבחינה הלכתית. מתוך כוונה זו לא נכתב כיתה א', כיתה ב' וכי, אלא שלב 1, שלב 2 וכי כדי להדגיש שהמחנך ישקול לפי כיתתו את השלב המתאים לה ועל פי זה ינהג.

מקרא:

1/1 = אומרים מתחילת השנה.

+ = מוסיפים בהדרגתיות במשך השנה.